

УДК 349.6:347.9

РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**С. Л. Омельченко**

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальність «Право»,
навчально-науковий інститут права та гуманітарних дисциплін
Науковий керівник – к.ю.н., доцент О. М. Швець

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

Стаття досліджує роль правоохоронних органів у системі забезпечення екологічної безпеки України як невід'ємної складової національної безпеки. Автор аналізує функції ключових суб'єктів, як-от Національна поліція та Спеціалізована екологічна прокуратура, та узагальнює наукові дискусії. Особливу увагу в статті приділено трансформації діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану, де їхня роль змістилася з контрольної-профілактичної на доказово-фіксаційну. Доведено, що ефективність роботи правоохоронних органів у сфері забезпечення екологічної безпеки залежить від тісної міжвідомчої взаємодії та нагальної потреби у вдосконаленні законодавчої бази.

Ключові слова: екологічна безпека, правоохоронні органи, воєнний стан, міжвідомча взаємодія, нормативно-правова база.

The article examines the role of law enforcement bodies in the system of ensuring Ukraine's ecological safety as an integral component of national security. The author analyzes the functions of key actors, such as the National Police and the Specialized Ecological Prosecutor's Office, and summarizes scientific discussions. Particular attention in the article is paid to the transformation of law enforcement activities under martial law, where their role has shifted from predominantly control and preventive to evidence-gathering and documentation. It is proven that the effectiveness of law enforcement bodies in the field of ensuring ecological safety depends on close inter-agency cooperation and the urgent need to improve the legislative framework.

Keywords: ecological safety, law enforcement bodies, martial law, inter-agency cooperation, legislative framework.

Відповідно до частини 1 статті 50 Закону України від 25.06.1991 р. №1264-ХІІ «Про охорону навколишнього природного середовища», «екологічна безпека є таким станом навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [1]. Частиною 2 цієї ж статті зазначеного закону держава гарантує громадянам забезпечення екологічної безпеки здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [1]. Очевидно, що важливою складовою більшості цих заходів є діяльність правоохоронних органів, оскільки за своєю суттю вона пов'язана із забезпеченням охорони прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб, серед яких можна виділити й ключове екологічне право

громадян на безпечно для життя та здоров'я довкілля, яке гарантується Конституцією України [2].

Екологічна безпека за своїм змістом є невід'ємною складовою національної безпеки України, про що свідчить норма частини 4 статті 3 Закону України від 21.06.2018 р. №2469-VIII «Про національну безпеку України», яка безпосередньо визначає, що державна політика у сфері національної безпеки спрямовується на забезпечення не лише воєнної, зовнішньоекономічної, економічної та інших видів безпеки, але й екологічної безпеки України [3]. А пункт 17 частини 1 статті 1 зазначеного закону відносить правоохоронні органи до сил безпеки [3]. Відтак важливість забезпечення екологічної безпеки не викликає сумнівів, а питання участі в цьому процесі правоохоронних органів є надзвичайно актуальним.

Особливої уваги та гостроти питання забезпечення екологічної безпеки набуло в умовах повномасштабної військової агресії Росії проти України. Доведено, що військові дії в Україні мають катастрофічний вплив не лише на стан довкілля в Україні, але й проявляються у загальносвітовому масштабі. Наразі фіксуються значні перевищення рівнів забруднення атмосферного повітря, ґрунту та ґрунтових вод, що знаходить своє відображення у погіршенні якості води в світовому океані. Масово винищуються ліси, знищуються водні об'єкти, руйнуються екосистеми. Негативні зміни клімату Землі зазнають негативного прискорення.

Окрім того, наявність на території України таких небезпечних об'єктів як чотири ядерні електричні станції, одна з яких знаходиться в окупації, а інша перебуває у вже зачепленому війною укритті, а також потужних металургійних комбінатів, об'єктів хімічного виробництва тощо ще більше напружує обстановку та у сотні разів підвищує рівень можливої екологічної катастрофи.

Все це обумовлює актуальність та важливість пошуку можливостей забезпечення екологічної безпеки всіма можливими силами та засобами, зокрема й силами правоохоронних органів.

Дослідженням окремих аспектів діяльності правоохоронних органів у сфері забезпечення охорони довкілля загалом та екологічної безпеки зокрема займалися такі науковці, як С. Г. Братель, О. В. Брусакова, Б. М. Гамалюк, В. Ю. Делія, Ю. Б. Ірха, В. А. Колесник, О. Ю. Макаренко, Н. А. Макаренко, К. С. Рогозіннікова, В. С. Сивицький, Ю. О. Фідря та інші. Проте варто зазначити, що ця сфера є недостатньо висвітленою у наукових публікаціях. На нашу думку це обумовлено, передусім відсутністю чіткого нормативно визначеного переліку правоохоронних органів, а також тим, що діяльність правоохоронних органів носить загально владний характер повноважень (тобто забезпечення права громадянина на екологічну безпеку, а відтак і екологічної безпеки, є складовою частиною їх загальних повноважень).

Методика досліджень. Враховуючи низьку наукову активність у досліджуваній сфері, на нашу думку, варто встановити взаємозв'язок між нормативним трактуванням змісту правоохоронної діяльності та завданням забезпечення екологічної безпеки. Для цього необхідно проаналізувати нормативно-правові акти у сфері правоохоронної діяльності та у сфері забезпечення екологічної безпеки із визначенням основних суб'єктів останньої та встановленням місця правоохоронних органів у досліджуваному процесі.

Метою дослідження є визначення місця правоохоронних органів у системі забезпечення екологічної безпеки в умовах сучасних викликів.

До правоохоронних органів, відповідно до частини 1 статті 2 Закону України від 23.12.1993 р. №3781-ХІІ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів, чітко віднесено «органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро

України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4]. Таким чином, зазначений закон визначив правоохоронними ті органи, у регламентуючих документах яких є чітко визначений статус. Що стосується фрази «органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції», то, на нашу думку, це є не досить раціональним. Адже, за таким принципом ми можемо віднести до правоохоронних значну частину органів державної влади в той час, як їх правоохоронний статус нормативно не є підтвердженим. Зокрема, до органів, діяльність яких носить ознаки правоохоронної, на наше переконання відноситься Державна екологічна інспекція, діяльність якої безпосередньо сфокусована на забезпеченні екологічної безпеки через здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог екологічного законодавства.

За твердженням Ю. Б. Ірхи та В. А. Колесник, основними суб'єктами забезпечення екологічної безпеки, які забезпечують захист від загроз невоєнного характеру, в сучасних умовах є Національна поліція України та Служба безпеки України [5]. При цьому автори підкреслюють, що забезпечення екологічної безпеки для означених правоохоронних органів є похідним від їх основних завдань [5]. Проте, на нашу думку, такий підхід обмежений тематикою дослідження зазначених авторів. При цьому, ми вважаємо, що ні в якому разі не можна применшувати й роль прокуратури та й спеціалізованих правоохоронних органів в процесі забезпечення екологічної безпеки.

Відтак, найбільш поширеною темою наукового дослідження щодо визначення місця правоохоронних органів у сфері забезпечення екологічної безпеки є визначення ролі та функцій національної поліції України [5; 6; 7; 8; 9; 10]. При цьому науковці сходяться на тому, що відсутність спеціалізованого правоохоронного органу у сфері забезпечення екологічної безпеки негативно позначається на стані боротьби з екологічними правопорушеннями та злочинами. Відтак О. В. Брусакова [7] та К. С. Рогозіннікова [9] пропонують створити спеціалізований підрозділ Національної поліції України, що, на думку О. В. Брусакової посилює роль Національної поліції в системі державного контролю за використанням та охороною навколишнього природного середовища [7], і, як вважає К. С. Рогозіннікова, значно підвищило б ефективність практичної реалізації завдань Національної поліції у сфері забезпечення екологічних прав громадян [9].

Особливої уваги заслуговує позиція К. С. Рогозіннікової щодо визначення основних державно-правових поліцейських заходів у процесі забезпечення права громадян на екологічну безпеку, відносячи до них організаційно – превентивні, охоронно-відновлювальні й забезпечувальні заходи [9].

Роль та місце прокуратури в забезпеченні екологічної безпеки також заслуговує особливої уваги, особливо з огляду на наявність в її структурі окремого департаменту – Спеціалізованої екологічної прокуратури, діяльність якої зосереджена виключно на екологічних правопорушеннях [11].

Також ми погоджуємося із думкою О. В. Брусакової, що надзвичайно важливе значення в забезпеченні екологічної безпеки є консолідація зусиль правоохоронних органів (Національної поліції України, СБУ, прокуратури) та органів державної влади, що мають спеціальні повноваження у сфері державного нагляду (контролю) за використанням та охороною природних ресурсів (Держекоінспекції, Держгеокадастру, Держводгоспу, Державної лісової охорони тощо) [7]. Адже, як цілком влучно зазначає автор, правоохоронні органи наділені законом специфічними повноваженнями щодо встановлення особи порушника, його затримання, огляду транспортних засобів, збору доказів тощо [7], що у поєднанні із спеціальними компетентностями природоохоронних органів може значно посилити ефективність забезпечення екологічної безпеки. На міждисциплінарному підході

до забезпечення екологічної безпеки наголошують й Ю. Б. Ірха та В. А. Колесник [5], а також Ю. О. Фідря [12].

Що стосується спеціалізованих правоохоронних органів, статус яких визнано на нормативному рівні (рибоохорона та державна лісова охорона), то тут навіть сумнівів не виникає щодо важливості їх діяльності та особливої важливості факту наявності в них правоохоронного статусу, оскільки навіть їх назва свідчить про безпосередню дотичність до процесу забезпечення екологічної безпеки.

Умови воєнного стану в Україні значно ускладнили забезпечення екологічної безпеки. Збройна агресія РФ призводить до катастрофічних наслідків для довкілля: забруднення повітря, ґрунтів і водних ресурсів внаслідок бойових дій, руйнування інфраструктури, пожеж на промислових об'єктах та в лісових екосистемах. У цих умовах роль правоохоронних органів у захисті навколишнього середовища не лише збереглася, але й набула нових, специфічних рис.

В умовах воєнного стану виникла необхідність посиленої охорони потенційно небезпечних об'єктів, забезпечення охорони порядку на територіях, прилеглих до пошкоджених промислових об'єктів, для запобігання мародерству та додатковим техногенним аваріям, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Надзвичайно важливою стала тісна взаємодія правоохоронних органів з ДСНС на етапі ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та екологічного характеру, включаючи забезпечення евакуації населення та режиму надзвичайної ситуації.

Варто також зазначити, що й боротьба із екологічними злочинами, які посилилися в умовах війни не втратила своєї актуальності. Зокрема, останнім часом почастишали випадки незаконного поводження з відходами, про що свідчать факти фіксації несанкціонованих звалищ, у тому числі небезпечних, що утворюються через руйнування; незаконного рибальства та полювання, яке активізувалося через ослаблення контролю. Нових масштабів набула незаконна вирубка лісів, особливо в прифронтових та на тимчасово окупованих територіях. Має місце також і порушення правил благоустрою у населених пунктах, де спалювання сміття залишається проблемою.

Проте, в умовах активних військових дій на території України, одним з основних завдань правоохоронних органів стала фіксація екологічних злочинів агресора. В таких умовах питання взаємодії та консолідації зусиль набуло нового, особливо актуального значення. Поліція, разом із Державною екологічною інспекцією та органами прокуратури, задіяні в документуванні фактів та наслідків екоциду та інших екологічних злочинів, вчинених окупантами (підриви гідротехнічних споруд, пожежі на нафтобазах, обстріли промислових підприємств тощо). Зібрані докази мають вирішальне значення для подальших міжнародних судових позовів. Відтак: Національна поліція України проводить первинну фіксацію, забезпечує доступ інспекторів на місця екологічних інцидентів, розслідує кримінальні правопорушення (ст. 441 КК України «Екоцид»); органи прокуратури координують досудове розслідування екологічних злочинів, підтримують державне обвинувачення, готують матеріали для міжнародних судів; Державна екологічна інспекція бере участь у документуванні збитків, оцінці забруднення, проводить моніторинг у доступних районах; Служба безпеки України (СБУ) займається виявленням диверсій на екологічно небезпечних об'єктах та протидіє шкідливій діяльності, спрямованій на завдання екологічної шкоди; Державне бюро розслідувань (ДБР) розслідує злочини, вчинені посадовими особами у сфері екології.

Таким чином, правоохоронні органи в умовах війни виконують критично важливу місію з документування екологічних злочинів агресора та збереження засад екологічної безпеки на контрольованій території України.

Окремої уваги заслуговує також і нормативно-правова база забезпечення екологічної безпеки в контексті реалізації повноважень правоохоронними органами.

Так, Ю. Б. Ірха та В. А. Колесник звертають увагу на відсутність відповідності чинного природоохоронного законодавства сучасним викликам, що обмежує та ускладнює можливість реалізації повноважень правоохоронних органів щодо забезпечення екологічної безпеки [5]. Автори також пропонують закріпити на нормативному рівні статус Національної поліції та СБУ як суб'єктів забезпечення екологічної безпеки [5].

В. Ю. Делія звертає увагу на необхідність узгодження термінології, що застосовується в діючому законодавстві у сфері забезпечення екологічної безпеки [8], а І. В. Зозуля наголошує на необхідності конкретизації законодавства, що регламентує діяльність правоохоронних органів (зокрема Національної поліції України) у сфері охорони довкілля [13].

Таким чином, правоохоронні органи безумовно відіграють вагому роль у забезпеченні екологічної безпеки держави. В умовах воєнного стану роль правоохоронних органів у забезпеченні екологічної безпеки трансформувалася від переважно контрольної-профілактичної до доказово-фіксаційної та оперативно-рятувальної. Вони стали основним ланками у зборі доказової бази для доведення злочину екоциду РФ на міжнародних майданчиках.

Незважаючи на пріоритет бойових дій, правоохоронна система продовжує виконувати традиційні функції з боротьби з екологічною злочинністю в тилу, не допускаючи повного розбалансування екологічного правопорядку.

При цьому варто підкреслити, що ефективність діяльності правоохоронних органів в сфері забезпечення екологічної безпеки безпосередньо залежить від тісної міжвідомчої взаємодії (поліція, СБУ, Держекоінспекція, прокуратура, ДСНС та інші), а також співпраці з громадянським суспільством і міжнародними партнерами.

Вагомий вплив на ефективність забезпечення екологічної безпеки правоохоронними органами має також і якість нормативно-правової бази та, власне, фаховість спеціалістів.

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>. (дата звернення: 12.10.2025).
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 12.10.2025).
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. (дата звернення: 12.10.2025).
4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>. (дата звернення: 12.10.2025).
5. Ірха Ю. Б., Колесник В. А. Правові засади забезпечення екологічної безпеки Національною поліцією України та службою безпеки України. *Наука і правоохорона*. 2024. № 2(64). С. 16–29. URL: <https://naukaipravoohorona.navs.edu.ua/index.php/naukaipravoohorona/article/view/1724/1716>. (дата звернення: 12.10.2025).
6. Братель С. Г. Національна поліція як суб'єкт забезпечення національної безпеки. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2023. № 1. С. 267–270.
7. Брусакова О. В. Національна поліція України як суб'єкт забезпечення екологічної безпеки держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2017. С. 28–30.
8. Делія В. Ю. Національна поліція як суб'єкт захисту прав громадян на екологічну безпеку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 116–119.
9. Рогозіннікова К. С. Національна поліція як суб'єкт захисту прав громадян на екологічну безпеку. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 4(32). С. 438–451.
10. Макарчук В. В. Повноваження національної поліції України у сфері забезпечення екологічної безпеки: адміністративно-правовий аспект. *Євроінтеграція екологічної політики України* : матеріали Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції. 25 жовтня 2022 р. м. Одеса. С. 347–349.
11. Про затвердження Положення про Спеціалізовану екологічну прокуратуру (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора : Наказ Генерального прокурора від 05 липня 2023 року № 185. Положення про Спеціалізовану екологічну прокуратуру (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0185905-23#Text>. (дата звернення: 12.10.2025).
12. Фідря Ю. О. Діяльність органів прокуратури у сфері охорони довкілля в умовах воєнного стану (кримінально-правовий вимір). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 800–806.
13. Зозуля І. В. Про Національну поліцію: публічна чи громадська безпека? : Закон України. *Форум права*. 2015. № 5. С. 85–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index. (дата звернення: 12.10.2025).